

PFU-SAK NR. 265/12

KLAGER: Norsk Spiritualist Forening ved leder André Kirsebom
ADRESSE: Sørkedalsveien 74, 0376 Oslo
TELEFON: 94 78 89 70
PUBLIKASJON: NRK
PUBLISERINGSDATO: 27.08. og 17.09.2012
STOFFOMRÅDE: Helse
GENRE: Programserie
SØKERSTIKKORD: Kildekritikk og kontroll av opplysninger, premiss, tittelbruk
REGISTRERT: 01.10.2012
BEHANDLET I SEKR.: 02.10.2012; bedt om samtykke
12.10.2012; tilsvaarsrunden innledet
BEHANDLES I PFU: 18.12.2012
FERDIGBEHANDLET:
BEHANDLINGSTID: 78 dager
KLAGEGRUPPE: Interesseorganisasjon
PFU-KONKLUSJON:
HENVISNING VVPL.:
RETTSBEHANDLING:
OMTALE/ANONYM.:
MERKNADER: Klage med samtykke fra direkte berørt part

SAMMENDRAG:

NRK sendte **høsten 2012** en programserie i seks deler, der fysiker og programleder Andreas Wahl satte søkelys på alternativbransjen.

Første program i serien ble første gang sendt på **NRK1 mandag 27. august 2012** og handlet om healing. I introduksjonen til programmet presenterte programlederen serien og hva den handler om:

«Alternativbevegelsen får stadig flere tilhengere. Vi mennesker har alltid søkt sammenhenger, men i jakten på sannhet tar hjernen ofte feil. Jeg er ingen ekspert på det alternative, men som fysiker vet jeg en del om naturens spilleregler og den vitenskapelige metode. I denne serien skal jeg sjekke ut alternativindustrien; hva de lover, hva som fungerer, og hvorfor det at noe er populært ikke behøver å bety at det virker.»

I første del av programmet snakket programlederen med musikeren Ravi, som har slitt med forkjølelse en tid, og som derfor har lyst å prøve healing. Vi blir med Ravi til en healer og får se hvordan behandlingen foregår. Etter avsluttet behandling avtaler Ravi også en time med fjern-healing med healeren. Deretter møter Ravi programlederen og snakker om behandlingen han nettopp har fått. Ravi forteller blant annet at han opplevde healingen som «**utrolig behagelig**»:

«**AW: – Kjente du noe, sånn med tanke på forkjølelsen og sånn?**

R: - Nei, det, det tror jeg vi må ta litt på lang sikt.

AW: - Ok!

R: - Det var en avslapning. Det kan nesten sammenlignes med å sove. Det er nesten som om jeg føler jeg har sovet veldig lenge i dag.»

I programmet utføres det også et lite forsøk, der programlederen forsøker å sette seg i healernes sted. Han skal med bind for øynene forsøke å føle energier på en annen person (lydmannen). Programlederen forklarer:

«Lydmannen vår, Robin, skal kaste terningen for å se om han skal holde hånden sin over min venstre eller min høyre hånd. Partall for venstre, oddetall for høyre. Jeg skal så forsøke å føle energien fra Robins hånd. (...) Vi gjør dette 30 ganger og registrerer antall riktige og gale gjett på tavla. Og etterpå gjør vi forsøket med tre profesjonelle healere som alle kjenner oppgaven på forhånd og mener de skal klare den.»

Etter gjennomført test får de tre healerne se resultatet; den første fikk 17 riktige av 30 mulige, den andre 16 riktige, og den tredje 13 riktige. De to første er veldig fornøyd med resultatet. Programlederen oppsummerer deretter testen:

«Healerne våre fikk 46 riktige av 90 mulige. Altså rundt halvparten, eller 51 prosent. Det er omtrent det du kunne forvente hvis det var ren gjetning. Og jeg prøvde meg på ren gjetning. Nå skal vi se hva jeg fikk. Ja, jeg fikk 16 av 30 rett. Altså, omtrent også halvparten. Og det er som forventet.»

Programlederen møter også en professor i alternativ medisin som forteller om et annet eksperiment med healere/healing, og om placeboeffekt. Professoren uttaler:

«People have high expectations and therefore a lot of our patients had dramatic responses to even no healing at all.»

Deretter blir fenomenet *priming* omtalt og eksemplifisert ved at programlederen stopper folk på gata og spør om de har kjent at det klør ekstra i nesen i dag, noe folk benekter. Deretter viser bildeopptak at spørsmålet fører til at personene faktisk klør seg på nesen etterpå. Programlederen intervjuer også en psykolog om temaet.

«AW: - Men hva har dette med alternativbehandling å gjøre?

JOH: - Priming blir brukt aktivt av veldig mange alternativbehandlere. De gjør det kanskje ikke bevisst, men de gjør det. De forteller deg hva du skal kjenne etter. Du kjenner etter. Og så kjenner du det du har fått beskjed om å kjenne.»

I siste del av programmet blir tidligere kreftpasient og profilert Høyre-politiker Bengt Eidem intervjuet om det at alvorlig syke blir tilbudt alternativ behandling. Eidem uttaler blant annet:

«Siden 2005 så er det ingen av mine venner som har oppsøkt alternativindustrien i sin desperasjon som har overlevd. Og de har prøvd tabletter, de har prøvd sopper, de har prøvd healing, og de har prøvd alternative klinikker i utlandet. Ingenting har gjort dem friske, dessverre. Her snakker vi om at folk setter gård og grunn, og også helse på spill, for å redde seg. Tar opp lån for å finansiere behandlingstilbud som er ren svindel. Da er det et problem. Og så er det også et problem, synes jeg,

rent moralsk, at man blir lokket til å tro at nå er det noen som vil hjelpe meg. Men så er det bare svindel og lureri.»

På spørsmål om solskinnshistoriene – der folk hevder å ha blitt friske av alternativ medisin – som man leser om i aviser og blader, svarer Eidem:

«Men det som viser seg, er jo at når man går disse historiene etter i sømmene, så er de ikke så fantastiske som de fremstår allikevel. Det mest vanlige er at folk har brukt et eller annet fra alternativindustrien, samtidig som de har tatt ordinær behandling. (...) Det jeg også har oppdaget noen ganger, er at de som målbærer sånne historier, også har begynt å selge et eller annet alternativprodukt og har da aksjer i den alternativindustrien.»

Avslutningsvis i programmet oppsummerer programlederen:

«Ravi merket ingen endring i allmenntilstanden etter healingen, og glemte helt at han skulle fjern-heales. Selv om han ikke fikk noe utbytte denne gangen, er han fortsatt åpen for alternative behandlingsformer. Så er healing noe annet enn vennlig, mellommenneskelig kontakt og sterk placeboeffekt? I vår lille test klarte ikke healerne å kjenne noen energier. Ordentlige forsøk viser at healing fungerer like godt om pasientene bare tror de blir healet. Men kanskje er det greit å drive mytologisk behandling på utsiden av helsevesenet hvis noen tross alt får bedre liv av det? Verre er det med de alternativbehandlere som henvender seg til dødssyke mennesker med dyre mirakelløsninger. Hva skal til for å stagge slike åtselgribber? Vi har invitert Det Norske Healerforbundet til å se på og kommentere programmet.»

Deretter intervjues pressekontakten i Det Norske Healerforbundet. På spørsmål om behandlere som tilbyr mirakelkurer for kreftsyke, svarer han:

«Det høres helt hinsides ut. For det første så er det uetisk. De fleste behandlerorganisasjoner har jo strenge etiske regelverk, som burde være en selvsagt ting.»

I program fire som første gang ble sendt på **NRK1 mandag 17. september 2012**, var klarsyntes evner og astrologi hovedtema. I første del av programmet fikk vi bli med skuespiller Linn Skåber i et møte med et medium (en klarsynt). Programlederen forklarte før møtet:

«De som oppsøker medium, gjør gjerne det for å få livsveiledning, få informasjon om fortid og fremtid, og ikke minst, for å komme i kontakt med avdøde venner og familie. Eller de er bare nysgjerrige, sånn som Linn. Medium, Pamela Fornell, vet på forhånd ikke hvem som kommer. Hun ber Linn skrive navnet sitt på et ark og bruker dette som en inngangsport til å se på Linns fortid og fremtid.»

Den klarsynte spør Linn blant annet om navnet Lilly eller Lillian sier henne noe, hvorpå Linn svarer at dette var dukken hennes. Den klarsynte ser også en ung mann som hun mener var forelsket i Linn, en mann som begikk selvmord, og som muligens heter Richard. Hun klarer ikke å finne ut hvem han er, og Linn kan heller ikke hjelpe. Programlederen kommenterer også hva den klarsynte leste ellers:

«Pamela kommer i kontakt med de fleste av Linns besteforeldre i løpet av readingen. Hun forteller at farmoren hadde hjerteproblemer, at farfar haltet, at minst en bestefar lever, at minst en bestefar har hatt slag, og at en av dem var skuespiller. Alt dette er galt. Men Pamela treffer på at de likte å gå i teater, at Linn lekte med bestemorens smykker og at morfar var en dårlig kokk.»

Den klarsynte får også komme til orde og kommentere sin klarsynthet. Hun sier blant annet:

«Jeg forstår veldig godt at folk blir skeptiske. Jeg kan jo aldri bevise for andre enn meg selv om dette her er ekte eller ikke. Det hender jeg ser mulige fremtidsløsninger. Ikke dette-skal-skje/skrevet-i-stein, for jeg mener at vi har fri vilje, at vi skal bruke sunn fornuft. Kanskje rart å si med det jeg driver med, at man skal snakke så mye om å være fornuftig. Men jeg er veldig opptatt av at folk skal være fornuftige, at de skal leve livet, ta egne valg. Hvis de synes at det jeg, eller noen andre klarsynte sier er tull, så må de bare si: "Dette er tull." Og så må de reise seg og gå.»

I denne delen av programmet hvor Linn møter et medium, er det også klippet inn deler av et intervju med James Randi, kjent magiker og skeptiker, som **«ikke tror på Pamelas evner»**. I intervjuet forteller Randi om metoder som synske bruker. Blant annet mener han at de henter informasjon ut fra kjente opplysninger; for eksempel kan man finne ut mye om en person ut fra telefonnummer (før møtet), eller om personen har giftingering eller ei etc. (under møtet). Randi sier:

«It's all a technique of getting information where there seems to be very, very little information. And they have to fish for that.»

Etter at Linn er blitt lest, inviteres fire klarsynte til å lese et hus – et hus programlederen kjenner godt ettersom det tilhører hans familie. Klippene som vises fra de klarsyntes gjennomgang i huset, viser også at de føler ulike ting, til tider svært ulike ting. Blant annet uttaler de seg ganske forskjellig om en urne/vase i huset; en får følelsen av en begravellesurne, død og fordervelse, en annen får inn glede, moro og hun får lyst til å danse. Om urnen og noen andre objekter i huset, forteller programlederen:

«Før de klarsynte kom, plasserte vi ut noen objekter som ikke har noen tilknytning til huset, for å se om de klarsynte legger merke til det. (...)Vi gir objektene vi har plassert ut, til de klarsynte, for å se om de kan lese noe ut av dem. Denne vassen er masseprodusert og ble kjøpt for 49 kroner i Oslo i forrige uke.»

Programlederen oppsummerer også «husundersøkelsen»:

«Alle de klarsynte opplevde huset og historien temmelig forskjellig, og ingen av versjonene passer særlig godt med virkeligheten. Ingen oppdaget at objektene var plantet og de tolket dem på vidt forskjellige vis.»

Siste del av programmet omhandler astrologi. Programlederen besøker en folkehøgskole sammen med en skuespiller, som får en gruppe elever til å tro at han med et dataprogram kan stille horoskopene deres ut fra opplysninger om fødselssted- og dato, og deres første minne. Det elevene ikke vet (eller innser), før en av dem blir bedt om å lese fra sitt horoskop etter at horoskopene er stilt, er at alle er blitt tildelt samme tekst. Poenget med

«eksperimentet» med elevene er å eksemplifisere «forer-effekten», som programlederen snakker med en psykolog om etterpå. Psykologen forklarer:

«Dette er et resultat av det vi kaller "forer-effekten" i min bransje, etter en psykolog som het Bertram Forer og som fant ut at det går an å gi beskrivelser som føles veldig treffende og spesifikke, selv om de gjelder de fleste av oss.»

Han sier også:

«Faktum er at vi er astrologenes og mediumenes aller beste medhjelpere fordi vi plukker ut de tingene som passer, og så har vi en veldig fin tendens til å overse de tingene som ikke passer.»

Avslutningsvis oppsummerer programlederen:

«Linn Skåber har etter mye tankevirksomhet ikke funnet ut hvem Richard kunne ha vært. Men hun synes det var en morsom opplevelse. Jeg hadde håpet å oppleve noe uforklarlig, men må si meg skuffet. Både lesningen av Linn og huset på Nordstrand var stort sett utsagn som var åpenlyse, vage eller direkte feil. Navnet "Lilly" var det beste treffet. Men holder ikke når så mye annet var galt. Å kunne se fremtiden eller lære om seg selv gjennom stjernene eller snakke med de døde, det er noe som kan friste veldig mange. Men for noen, så er det også en gyllen forretningsmulighet. Og når vi så veldig gjerne vil at noe skal være sant, så er vi lettere å overbevise. Men astrologi og klarsyn det kræsjer helt med vitenskapen og det vi vet om verden i dag, og det vet de fleste. (...) Og det finnes ikke noe bevis på klarsyn og samtidig så er det nesten umulig å bevise at det *ikke* virker. Men gjennom historien så finnes det en rekke eksempler på at kjente synske har blitt avslørt som kyniske sjarlataner.»

KLAGEN:

Klager er Norsk Spiritualist Forening ved lederen, og med samtykke fra et foreningsmedlem som deltar i program fire (hun som er med i lesningen av huset).

Slik klager ser det, har NRK gjennom programserien hetset alternativbransjen. Klager anfører: «NRK går til angrep mot deler av den norske yrkesaktive befolkning og utøvere som er med på å dekke et reelt helsebehov i Norge. Vi er klar over at bransjen har useriøse utøvere og trenger kontroll, men man kan ikke skjære alle over en kam og man kan ikke si at alt som gjøres er useriøst, slik NRK hevder.»

Klager mener tittelen *Folkeopplysningen* på programserien er villedende. Klager forklarer: «Skulle det vært et opplysningsprogram skulle programmet vært mer balansert. Slik det fremstår[,] er det helt klart negativt til den alternative bransjen. NRK har brukt virkemidler som klipping, ensidige utsagn, falske tester og sterk vinkling i redigeringen av programmet. Verken deltakerne eller bransjen har mulighet [til] å komme med sine beviser. Det er kun programlederen Andreas Wahl og hans utvalgte skeptikere som får komm[e] med sine synspunkter. Det finnes mange bevis for at healing og mediumskap er genuint og at det virker. Ikke noe av dette kommer frem.»

Klager opplyser også at NRK skal ha informert deltakerne i programmet om at det skulle

være «et opplysningsprogram som skal fortelle om hvordan deres jobb er», og at NRK «lovet deltakerne at det skulle være reelt og balansert». Slik klager ser det, har NRK ikke holdt dette løftet. Klager anfører: «Et av våre medlem ble direkte lurt av NRK. Både i forhold til det de hadde lovet, samt at de hadde satt frem en vase som en test. Det ble fremstilt som om den hadde noe med huset å gjøre, noe den ikke hadde. Hun sa at den kom fra Afrika. Andreas Wahl sa at den var kjøpt sist uke for en rimelig penge, som godt kan stemme. Hvor den var laget kom ikke frem i programmet. Det kan godt hende at den var produsert i Afrika.»

Klager har også gjengitt en e-post som er sendt fra produksjonsselskapet til foreningens medium. Om e-posten skriver klager: «I [denne] kommer det frem at programmet skal være undersøkende med et "hyggelig" intervju etter husrensen. Dette gir inntrykk av å være et reelt opplysningsprogram.» I e-posten heter det blant annet: «Tirsdag 21. juni skal vi altså gjøre en litt "6.sans/Åndenes makt"-aktig innspilling i et gammelt hus i Oslo-området. Det er ikke noen konkurranse eller premie eller lignende, men rett og slett for å vise det norske folk hvordan ulike medium går frem. (...) Etter at "utforskning" av huset er ferdig blir det et lite intervju (...) Dette er altså ikke noe "revolverintervju"; regi vil ikke være aggressiv i sine spørsmål og ei heller prøve å sette deg på plass. Altså er dette et trygt og hyggelig intervju :)»

Klager har konkret anført brudd på Vær Varsom-plakatens punkt 4.4 (tittelbruk) og punkt 3.2 (kildekritikk og kontroll av opplysninger).

TILSVARSRUNDEN:

NRK forklarer om programserien: «Folkeopplysningen har et naturvitenskapelig utgangspunkt og dette fremgår tydelig for seerne. Målet med programmene er å gi den store gruppen av seere som ikke har god kjennskap til alternative behandlingsmåter et innblikk i hva dette er, hvordan behandlingene foregår og hva som vitenskapelig er bevist av resultater.»

Når det gjelder det anførte bruddet på Vær Varsom-plakatens punkt 4.4, mener NRK at PFUs praksis viser at dette punktet gjelder redaksjonelle overskrifter og ingresser, ikke programnavn, og at de samme kravene ikke kan stilles til programtitler. NRK anfører: «Det er et stort spillerom for valg av programtitler og ingen føringer som tilsier at navn på TV-program eller andre publikasjoner må ha en ordrett innholdsdeklarasjon. Brille handler ikke om briller, Trygdekontoret handler ikke om NAV og magasinet Magma handler ikke om lava. For øvrig er NRK av den oppfatning at tittelen "Folkeopplysningen" fungerer godt for serien.» Etter NRKs mening gir programmene «balansert og saklig informasjon om ulike alternative behandlingsmåter og hvilken effekt de kan ha».

Videre avviser NRK også at det kun er programlederen og noen utvalgte skeptikere som får komme til orde. NRK argumenterer: «De to påklagede programmene begynner med et informativt segment hvor programleder Andreas Wahl serverer publikum en oppsummering om hva programmets alternativgren påstår å være. Deretter lar programlederen profilerte personer prøve et relevant tilbud. I de to aktuelle programmene tester Ravi og Linn Skåber henholdsvis healing og klarsyn. (...) Begge disse møtene er uten noen form for innblanding av programleder, og tonen er vennlig og informativ. NRK mener å ha vært kritisk i valg av kilder ved å velge godkjente, seriøse behandlere som vi tror kan være representative for bransjen.»

NRK kan heller ikke se at NSF's medlem (som har samtykket til klagen), er lurt. «Alle medvirkende har blitt fortalt at programmet ser på alternativbransjen med vitenskapelig øyne, samt tittel og programleder. (...) NRK har ikke brukt virkemidler som påstått i klagen. Ingen utsagn er tatt ut av en sammenheng som påvirker utsagnets meningsinnhold og ingen medvirkende gir et annet inntrykk i råmaterialet enn i det ferdige programmet. Produsenten Teddy TV har vist frem ferdige klipp til de viktigste medvirkende og også vært villig til å vise råmateriale om ønskelig.» NRK understreker også at programdeltakerne har fått anledning til å gi tilsvaret (mener trolig samtidig imøtegåelse eller kommentar, sekr. anm.).

Med hensyn til besøket og «undersøkelsen» i det gamle huset, der NSF's medlem medvirket, forklarer NRK: «Nettopp i et forsøk på å finne ut hva klarsynte kan hjelpe med og for å kunne kontrollere hvorvidt det de sier er korrekt, ble det plassert noen få objekter i huset som ikke hørte hjemme der. Det ble aldri påstått at de hørte til huset, men det kunne være naturlig å anta at de gjorde det. Om man derimot har evner som gjør at man kan lese historien til et objekt[,]burde det være mulig å avsløre at de kom inn i huset samme dag, eller at vasen var et nyinnkjøpt, masseprodusert produkt uten noen historie eller affeksjonsverdi.»

NRK opplyser også at NSF's medlem som deltok i «hustesten», ikke hadde innsigelser mot det ferdige programmet, «men kommenterte til produsenten at det var dette hun sier i programmet som hun "fikk opp" da hun besøkte huset. Hun ønsket ikke å kommentere innholdet og påpekte ingen feil eller misforståelser i programmet». For øvrig informerer NRK at vasen som ble brukt i programmet ifølge butikken skal være produsert i Asia.

Videre uttrykker NRK forståelse for at behandlere kan oppleve programserien som ubehagelig, men anfører at det ikke kan «styre hvorvidt et program som Folkeopplysningen skal lages». NRK påpeker også at «det fremgår av alle program at behandlingene kan ha en opplevd effekt for den enkelte».

NRK mener imidlertid at klagers påstand om at det finnes «mengder av bevis for at healing og mediumskap» virker», ikke kan stå uimotsagt. Slik NRK ser det, er dette en påstand «som går på tvers av vitenskapelig konsensus». NRK påpeker generelt «at hvis resultatene fra forskningen ikke fordeler seg balansert mellom "fungerer" og "fungerer ikke", kan heller ikke presentasjonen av den samme forskningen etterstrebe balanse, utelukkende for balansens skyld». NRK anfører også: «Resultater fra forskning blir først anerkjent om de kan reproduseres gjentatte ganger av forskningsmiljøer som er uavhengige av de som først publiserte resultatene. At det finnes enkeltstudier som viser positive resultat for healing og mediumskap har derfor ingen verdi i forskningen.»

Avslutningsvis skriver NRK: «Folkeopplysningen er viktige program som har satt et nytt søkelys på alternativbransjen. NRK er av den oppfatning at de presseetiske sidene er ivarettatt fra planlegging av programmet, valg av kilder og frem til programmene er sendt, bl.a. ved at deltakerne fikk god informasjon i forkant og ble gitt tilsvaretsrett før publisering.»

Klageren fastholder at programseriens tittel er villedende, og mener NRK ikke har noen «kunstnerisk frihet» til å velge en slik tittel. Slik klager ser det, bør «Norges folk (...) kunne forvente mer av sin statskanal».

Klager avviser også NRKs argumentasjon knyttet til forskningen innen feltet, og anfører: «[NRK] skriver om mengden av bevis. NRK har ikke peiling på antall undersøkelser som er gjort om healing og hvor mange som peker i hver retning. Dette er kun en påstand fra deres

side.» Slik klager ser det, har NRK selv valgt de undersøkelser som går i tv-kanalens favør, og selv lagd undersøkelser «med så dårlig vitenskapelig metode at de ikke burde bruke dette i et opplysningsprogram».

For øvrig anfører klager: «Hadde [NRK] ønsket å finne dokumentasjon for at mediu[m]skap faktisk er mulig[,] ville vi kunne hjulpet dem med dette. Vi som den største og mest seriøse aktør i Norge fikk aldri noen henvendelse fra NRK vedrørende dette når de lagde programmet. Dette indikerer at de ikke ønsket å lage et balansert opplysningsprogram, kun å bli populære og tjene penger på å henge ut folk som driver med mediumskap og healing.»

NRK anfører: «NRK bestrider ikke at det er mulig å finne dokumentasjon for at mediumskap er mulig og vi er selv kjent med eksempler på slik dokumentasjon. Som understreket i forrige tilsvar er det imidlertid ikke slik at enkeltstudier er egnet for å bevise de ekstraordinære påstandene til medium og klarsyn.»

Når det gjelder egne undersøkelser, kommenterer NRK: «Produsenten av Folkeopplysningen gjør i programmene helt basale undersøkelser for å illustrere mulige effekter. Noen undersøkelser har som mål å gjenskape kjente studier formidlet på en tilgjengelig måte. (...) NRK mener at programmene ikke fremstilles som om man gjør vitenskapelig forskning i programmene. (...) Når det gjelder programmet om klarsyn og "hustesten" var hensikten å se om det var samsvar mellom lesningene til de tre aktørene. Dette er på ingen måte solid forskning, og det var ikke intensjonen. Selv om det hadde vært mulig å gjennomføre en større undersøkelse med flere aktører[,] vil man aldri kunne trekke konklusjoner fra ett slikt enkeltforsøk.»

Hva gjelder klagers anførsel om at NRK aldri kontaktet foreningen, mener NRK det prinsipielt er «problematiske å bruke en interesseorganisasjon eller annen aktør som har sitt levebrød innen et felt som konsulent der de har egeninteresser». NRK forklarer: «Som eksempel vil vi ikke spørre bilprodusenten når vi skal vurdere sikkerheten til et bilmerke.»